

17.2x18.32	1	עמוד 15	הארץ - כותרת	07/05/2017	58370548-0
המרכז האקדמי למשפט ועסקי - 26330					

תהליך ריקון הדמוקרטיה מתוכן

גילה שטופלר

לפני כשבועיים הניח חבר הכנסת בצ' לאל סמוטריץ' על שולחן הכנסת הצעת חוק להגבלת סמכויות היועץ המשפטי לממשלה, ולפיה יחויב היועץ לייצג בבית המשפט את עמדת הממשלה, ולא יוכל לגבש ולהציג עמדה עצמאית משלו. את ההצעה הגיש ח"כ סמוטריץ' בעקבות סירובו של היועץ המשפטי להגן בבית המשפט על חוק ההסדרה, בשל היותו בלתי חוקתי.

סמוטריץ' סבור, כי ליועץ המשפטי לא יכור לה להיות עמדה עצמאית, ותפקידו מסתכם בהגנה על עמדת הממשלה, תהא אשר תהא. הצעת החוק האמורה היא רק אחת ברשררת ארוכה של הצעות חוק ושל חוקים מסוכנים שעברו בשנים האחרונות, עד כדי כך שמרוב עצים לא רואים את היער. אך היא מהווה הזדמנות טורפה להתבונן על המצב החוקתי בישראל כיום במבט-על ומפרספקטיבה השוואתית, על מנת לראות נכוחה את התהליך החוקתי המסוכן המ"תרחש לנגד עינינו.

בשנים האחרונות, בעקבות התפתחויות בעלות תבנית דומה במדינות שונות, נטבע בשיח החוקתי הבינלאומי מונח חדש – השתלטות חוקתית (constitutional capture). השתלטות חוקתית אינה מסתכמת בפגיעה בזכויות אדם או ביצירת תנאים נוחים לשחיתות שלטונית. זו תופעה רחבה בהרבה, הכוללת החלשה שיטתית ומכוונת של כלל האיזונים והבלמים במערכת החוקתית, ומטרתה לחזק את השלטון הקיים על מנת להקשות כמה שיותר על האפשרות של החלפה אמיתית שלו.

השתלטות חוקתית מושגת באמצעות תעלמות שיטתית של השלטון הקיים מהמגבלות היסודיות על כוחו של שלטון במדינה דמוקרטית, ותוך פעולה מכוונת ונחושה, שמטרתה להכפיף את מנגנוני הבקרה החיצוניים

והפנימיים על השלטון, ובהם ארגוני זכויות אדם, התקשורת, התרבות, מערכת המשפט, פרקליטות והמשטרה, לצרכיו. פופוליו, הסתה ודמוניזציה של בעלי עמדות מנוגדות בכלל ושל מנגנוני הבקרה האמורים בפרט, מסייעים לשלטון לגייס תמיכה במהלכיו ולהשתיק את המתנגדים להם.

הונגריה, פולין וטורקיה הן דוגמאות מובהקות להשתלטות חוקתית על ידי מפלגות השלטון, שכוללת את כל הסממנים האמורים. מומחים חוקתיים מסכימים, כי אפילו דמוקרטיות חזקות ויציבות כמו ארה"ב חשופות לסכנה. רבים ממהלכיו של דונלד טראמפ, בזמן הקצר שבו הוא נמצא בתפקידו, נעים במסלול הידוע מראש, ובהם, בין השאר, התקפוד

מהלכי החקיקה והפגיעה בארגוני זכויות אדם בשנים האחרונות נועדו להחליש את מנגנוני הבקרה על השלטון

תיו על התקשורת ועל בתי המשפט, פעולותיו נגד סוכנויות המדע והגנת הסביבה, וכוונתו לבטל מימוץ ציבורי לשידור הציבורי, כל זאת תוך שימוש נרחב בפופוליו, הסתה ודמוניזציה של העומדים בדרכו. הבנת שלכיו ומטרתו הסופית של תהליך ההשתלטות החוקתית מאירה באור מטרוד במיוחד את אמירתו של סטיב בנן, יועצו הבכיר של טראמפ, שניבא פחות משבועיים לאחר הבחירות, כי בזכות טראמפ המפלגה הרפובליקאית תשלוט בארה"ב במשך 50 שנה.

ומה אצלנו? גם אצלנו תהליך ההשתלטות החוקתית בעיצומו. קצרה היריעה מלתאר את צעדי החקיקה והמהלכים המשפטיים שנעשו בשנים האחרונות, ומהווים נדבכים בתהליך זה.

בין השאר, אפשר למנות את החקיקה להגבלת ארגוני זכויות האדם, הפעולות נגד ארגונים כמו "שוברים שתיקה", והמאמצים להגביל את כוחו של בית המשפט העליון ולרסנו. לזה נוספו הפיכתה של הכנסת לחותמת גומי להחלטות הממשלה באמצעות ועדת השרים לענייני חקיקה, בצירוף המשמעת הקואליציונית המבטיחה שרק חוקים המאושרים בוועדה זו יאושרו על ידי הכנסת; החלשת והשתקת האופוזיציה על ידי תיוג כל פעילות אופוזיציונית כאנטי-פטריוטית; צעדים שנועדו לצמצם את הייצוג הפוליטי של המיעוט הערבי; יומתו של השר נפתלי בנט להגבלת חופש הביטוי באקדמיה; יוזמותיה של השרה מירי רגב לצמצום חופש הביטוי של מוסדות תרבות ואמנות, ופעולותיו של בנימין נתניהו להגבלת התקשורת.

כל זה נעשה תוך שימוש נרחב בהסתה ודמוניזציה של שמאלנים, ערבים וכל מי שדעותיו אינן מתיישרות עם עמדות הממשלה.

הצעת החוק של סמוטריץ' היא עוד נדבך, שנועד להבטיח את התייצבותו של היועץ המשפטי לממשלה לימין הממשלה בכלל החלטותיה, מתוך רצון להבטיח מתן אצטלה חוקית להמשך התהליך האנטי-חוקתי ולהחרפתו. עלינו להכיר בכך, שישראל מצויה בעיצומו של תהליך ההשתלטות החוקתית. כפי שניתן לראות בהונגריה, פולין וטורקיה, סופו של התהליך הוא ריקונה של הדמוקרטיה מכל תוכן מהותי, והותרתה כקליפה ריקה, כסות לשלטון אוטוריטרי.

לכן יש להיאבק בכל אחד מהצעדים הרבים הננקטים במסגרת תהליך זה במלוא העוצמה וללא פשרות, תוך הפניית זרקור תמידי לעברו ומתוך הבנת הסכנה העמוקה שכל צעד וצעד בו מהווה לקיום משטרנו הדמוקרטי.

פרופ' שטופלר מלמדת משפט חוקתי וזכויות אדם במרכז האקדמי למשפט ולעסקים, והיא יו"ר הנהלת האגודה לזכויות האזרח בישראל